

знала або могла знати про вік другої сторони. Батьки (усиновлювачі), опікун, прийомні батьки чи батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу малолітньої особи зобов'язані повернути дієздатній стороні все одержане нею за цим правочином у натурі, а за неможливості повернути одержане в натурі – відшкодувати його вартість за цінами, що існують на момент відшкодування.

5. Якщо обома сторонами правочину є малолітні особи, то кожна з них зобов'язана повернути другій стороні все, що одержала за цим правочином, у натурі. У разі неможливості повернення майна відшкодування його вартості провадиться батьками (усиновлювачами), опікуном, прийомними батьками чи батьками-вихователями дитячого будинку сімейного типу, якщо буде встановлено, що вчиненню правочину або втраті майна, яке було предметом правочину, сприяла їхня винна поведінка.».

Список бібліографічних посилань

1. Цивільний кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 461.
2. Керимов С. Г. Представництво за законом в цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. С. 123.
3. Гелецька І. О. Правове регулювання відносин представництва у цивільному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2005. С. 95.

Одержано 02.04.2019

УДК 347.1

Ольга Анатоліївна ЯВОР,

доцент кафедри цивільного права № 2

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

доктор юридичних наук

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ФАКТИЧНОГО СКЛАДУ В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

Врахування особливостей юридичних фактів в сімейному праві, набуває важливого практичного значення як на етапі нормотворчості при формулюванні відповідних приписів, що вимагає чіткого дотримання правил нормотворчої техніки, так і на етапі правової реалізації, й особливо, правозастосування, коли завданням відповідного владного органу стає встановлення належних підстав виникнення, зміни або припинення правовідносин.

В юридичній літературі висловлювалися різні думки щодо питання про те, коли виникають правовідносини – у момент завершення останнього етапу в ланцюзі послідовних дій або кожна з дій, хоча і не породжує правовідносини в цілому, але пов'язана із тими або іншими правами й обов'язками [1, с. 67]. Так, зокрема, С. Ф. Кечек'ян не визнає особливого буття категорії фактичного складу, оскільки, на його думку, лише останній факт цього складу породжує

правовідносини, і тільки він є юридичним фактом [2, с. 163]. Але з такою позицією не можна погодитися, адже останній за часом настання факт не зміг би привести до правових наслідків, якби він не відбувався у сполученні з іншими фактами, зазначеними в нормі права. Очевидно, всі елементи фактичного складу мають значення для виникнення правових наслідків, а тому всі вони є юридичними фактами.

Праву також відомі фактичні склади, які характеризуються лише загальними ознаками. Такими є, наприклад, підстави для розірвання шлюбу (фактичний розпад сім'ї, відсутність нормальних умов для спільного життя і виховання дітей); для вирішення питання щодо позбавлення батьківських прав або відібрання дитини (не забезпечення одним із батьків умов для нормального розвитку і виховання дітей); для відновлення пропущеного терміну позовної давності (за наявності поважних причин). Такі загальні склади необхідні в тих випадках, коли мова йде про складні обставини, конкретне визначення яких законом призвело б до зайвої формалізації [3, с. 282].

У деяких випадках, коли визнається наявність фактичного складу, який служить підставою виникнення правовідносин, один з елементів складу *поглинається* при виникненні правовідносин і, надалі, правовідносини реалізується відповідно до іншого елемента. Так, у ситуації усиновлення відповідні правовідносини виникають на підставі цілої сукупності юридичних фактів. Однак, виникнувши на підставі такого фактичного складу, подальші правовідносини здійснюються відповідно до рішення суду про усиновлення з моменту набрання ним законної сили.

Фактичний склад слід *відрізнати* від складного юридичного факту, тобто від обставини, що має складну будову і, таким чином, може бути виражена в різних характеристиках, але яка все ж таки залишається одним фактом [4, с. 22]. Такою складною обставиною, що має цілу сукупність взаємозалежних характеристик, є, наприклад, спільна сумісна власність подружжя (характеризується цілою низкою ознак, залишаючись при цьому одним юридичним фактом). У цьому плані навряд чи є прийнятною пропозиція, спрямована на ототожнення фактичного складу і складного юридичного факту [5, с. 110; 6, с. 46]. Таким чином, основна відмінність між фактичним складом і складним юридичним фактом полягає в тому, що «склад – це система юридичних фактів, а складний юридичний факт – система ознак факту» [7, с. 45].

Отже, на підставі викладеного вище можна сформулювати найбільш характерні ознаки фактичного складу, які притаманні сімейному праву:

1) фактичний склад визначається існуванням елементів, що його складають. Елемент відрізняється від частини за внутрішніми і зовнішніми характеристиками. З внутрішньої сторони, елементи являють собою єдине, завершене, цільне утворення. З зовнішньої сторони, для елемента характерною є відносна незалежність від системи, певна функціональна самостійність [8, с. 26]. Таким чином, юридичний факт має внутрішні і зовнішні властивості елемента системи. Як фактові дійсності йому питома єдність і внутрішня цілісність.

Функціональна самостійність юридичного факту виражається в тому, що одні й ті ж самі юридичні факти можуть використовуватися в різних складах;

2) у фактичному складі існує як поділ на елементи, так і особливий спосіб зв'язку між ними. Фактичний склад хоча і містить у собі певну кількість юридичних фактів, але не є їхньою сумою. Різні факти, що його утворюють, неоднозначні та взаємопов'язані один із одним. Це проявляється у тому, що кожен з елементів фактичного складу становить певний вид юридичного факту (дія або подія, стан, конкретне волевиявлення тощо), що лише у сукупності тягне виникнення відповідного суб'єктивного права [9, с. 31]. Цілісна система відрізняється від об'єднання елементів, які непов'язані між собою, або майже непов'язані, саме способом зв'язку елементів, оскільки в системі передбачаються стійкі зв'язки і взаємодія елементів. Між елементами фактичного складу існують двоякі зв'язки: по-перше, як усі явища дійсності вони знаходяться у взаємозв'язку і взаємодії. По-друге, ці елементи пов'язані між собою юридичними відносинами, часто досить складними. Таким чином, елементам фактичного складу властивий специфічний системний спосіб зв'язку [8, с. 26];

3) як спосіб зв'язку елементів [3, с. 106] визначає функціонування фактичного складу як складної системи. В конкретних ситуаціях для розвитку фактичного складу необхідна досить складна взаємодія фактичних і юридичних відносин. Юридичний зв'язок призводить до розвитку фактичного складу, а накопичення наступного факту визначає розгортання будь-яких юридичних зв'язків. Наприклад, одруження з іноземцем на території України;

4) в якості системи фактичний склад набуває нової якості, яка не властива його елементам. Такою якістю є правовий наслідок. Лише всі елементи складу у сукупності спричиняють правовий наслідок. Окремі елементи фактичного складу такою властивості не мають. Наприклад, при оформленні опікунства;

5) фактичний склад виступає як елемент більш масштабної системи юридичних фактів – у межах інституту, галузі, правової спільноти або системи права в цілому. Наприклад, громадянин України, одружений із громадянкою Франції, всиновлює дитину, що є громадянином Нідерландів. Відносини, що виникають, мають декілька іноземних елементів. В результаті своїм складом дане правове відношення охоплює три держави.

6) елементи фактичного складу можуть накопичуватися відповідно до одного із трьох принципів – «принципу незалежності» (необхідним є одночасне існування всіх юридичних фактів, які утворюють склад, незалежно від порядку їх накопичення), «принципу послідовності» (юридичні факти, що утворюють склад, мають не тільки одночасно існувати, але й має бути дотримано порядок їх накопичення), «принцип альтернативності» (з декількох юридичних фактів, для виникнення правовідносин достатньо одного) [8, с. 50]. Зазначені види структурних відносин не вичерпують структурної складності конкретних складів. Фактичні склади, побудовані на основі одного тільки структурного виду, зустрічаються досить рідко. Як правило, структура фактичних складів будується з використанням різних видів відносин.

Отже, можна зробити висновок, що загальнотеоретична конструкція фактичного складу в своїх основних проявах знаходить підтвердження у сімейно-правових відносинах і може бути використана для їх врегулювання. При цьому особливого значення набуває розмежування категорій простого юридичного факту, складного юридичного факту, фактичного складу й різних етапів реалізації сімейного права.

Список бібліографічних посилань

1. Агарков М. М. Обязательство по советскому гражданскому праву. М. : ВЮОН НКЮ СССР, 1940. Вып. 3. 192 с.
2. Кечежян С. Ф. Правоотношения в социалистическом обществе. М. : АН СССР, 1958. 186 с.
3. Проблемы общей теории права и государства / под ред. В. С. Нерсисянца. М. : Норма-Инфра, 1999. 832 с.
4. Зинченко С. А. Юридические факты в механизме правового регулирования. М. : Волтерс Клувер, 2007. 152 с.
5. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. М. : Юрист, 1997. 112 с.
6. Гордеев В. В. Поняття та зміст фактичного складу. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 597. С. 45–49.
7. Чувакова Г. М. Дефектність фактичних складів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2004. 181 с.
8. Исаков В. Б. Фактический состав в механизме правового регулирования. Саратов : Саратов. ун-т, 1980. 127 с.
9. Иванова З. Д. Юридические факты и возникновение субъективных прав граждан. *Советское государство и право*. 1980. № 2. С. 31–37.

Одержано 14.04.2019

УДК 347.91;346.91;342.91

Володимир Андрійович КРОЙТОР,

професор кафедри цивільного права та процесу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, професор;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1849-5721>

ЕКСПЕРТИЗА З ПИТАНЬ ПРАВА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Реформування цивільного судочинства України ознаменувалося нормативним закріпленням нових процесуальних інститутів, які не були притаманні національному судочинству і стали новацією. Одним із таких нововведень стала експертиза у галузі права. Висновком експерта з питань права в цивільній справі є складена за результатом проведеної експертизи в галузі права обґрунтована відповідь на питання щодо можливості застосування аналогії закону чи аналогії права до відносин, що є предметом судового